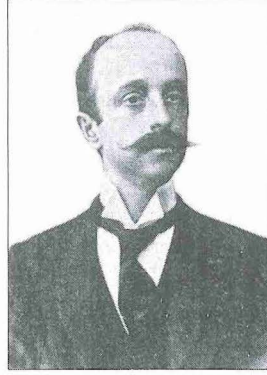

SÂMİPAŞAZÂDE SEZÂİ

(1859-1936)

Tanzimat sonrası Türk edebiyatının
ikinci nesline mensup hikâye
ve roman yazarı.

Sâmîpaşazâde
Sezâî

Sultan III. Ahmed devrinde ordu ile Mora'ya gitmiş ve orada Tripoliçe'de tekke kurmuş bir aileye mensuptur. Büyük babası Halvetî şeyhlerinden Ahmed Necib Efendi, babası Abdurrahman Sâmî Paşa'dır. Annesi Gülârâyîş Hanım, Kafkasya'dan kaçırılmış bir Çerkez kızıdır. Kardeşi *Hazîne-i Evrâk* mecmuasının kurucularından Sâmîpaşazâde Abdülbâkî'dir. Mora isyanı sırasında isyanın bastırılmasında görev alan babası adada rehlin kalan ailesini kurtardıktan sonra Mısır'a iltica eder ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine girer. Bu isyanın sebeplerini ve gelişmesini anlattığı eserini beğenen Mehmed Ali Paşa onu Bulak Matbaası müdürlüğüne ve başmâbeyinciliğe getirir (1831). Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa'nın ölümünden sonra hidiv olan Abbas Paşa ile anlaşamayınca 1849'da Mısır'dan ayrılmak zorunda kalan Sâmî Paşa kalabalık ailesiyle birlikte İstanbul'a gider ve Osmanlı Devleti'nin hizmetine girerek Rumeli müfettişliği, Trabzon, Vidin, Edirne ve Girit valilikleriyle Maarif nâzırlığı, Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Aliyye ve Meclis-i A'yân üyelikleri gibi önemli görevlerde bulunur.

Sâmîpaşazâde Sezâî babasının İstanbul Aksaray'da Taşkasap'taki konağında doğdu. Bir mahalleyi andıran konak Ziyâ Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Ali Suâvi, Osman Nevres, Yenişehirli Avni Bey ve Üsküdarlı Hakkı Bey gibi devrin önemli fikir adamı ve edebiyatçıların devam ettiği bir kültür merkezi hüviyetindedir. Tahsilini bu konakta özel olarak yapan Sezâî'nin hocaları arasında Çankırılı Hâşim, Mehmed Galib, Resul Mestî ve Muallim Feyzî bulunmaktadır. Sezâî'ye burada devrin şairlerinden Osman Nevres, Üsküdarlı Hakkı ve Yenişehirli Avni şiir ve edebiyat zevki verirken Mösyö Fabre adlı bir Fransız hoca Fransızca dersleriyle birlikte 1789 Fransız İhtilâli vesilesiyle onda hür düşünce fikrini uyandırdı. Sezâî henüz çocuk yaşta, babasının Çamlıca'daki yazlık köşküne komuşu köşklere oturan ve ömür boyu dostlukları devam edecek Abdülhak Hâmid ve Recâizâde Ekrem'le tanıştı.

1879'da Evkâf-ı Hümayun Mektûbî Kalemî'ne giren Sezâî, bir yıl sonra Londra Sefâreti ikinci kâtipliğine tayin edildiye

de babası izin vermediğinden bu göreve ancak babasının ölümünden sonra gidebildi. 1885'te izinli olarak geldiği İstanbul'da görevinden azledildi. 1885 kışını Paris'te geçirdi, orada Tunuslu Mahmûd b. Ayat'ın kızı Latife Hanım'la kısa süren bir evlilik yaptı. 1886'da teklif edilen Viyana Sefâreti ikinci kâtipliğini kabul etmedi; 1901'e kadar Hariciye Nezâreti İstişare Odası muaviniğinde çalıştı.

1888'de *Sergüzeşt*'i yayımlaması ve bu romanda esaret konusuyla birlikte hürriyet kavramını işlemesinden dolayı sıkı bir takibe alındı. Bunun üzerine yakın akrabalarından Âyetullah ve Bâkî beylerin aracılığı ile İstanbul'daki Jön Türk mensuplarıyla tanıştı ve yurt dışına kaçma çareleri aramaya başladı. Maceralı bir yolculuktan sonra Jön Türkler'in lider kadrosunun yanına Paris'e kaçmayı başardı (1901). Paris'te II. Meşrutiyet'in ilânına kadar Ahmed Rızâ Bey'in yönetiminde çıkan İttihat ve Terakkî'nin yayın organı *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesinde Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikası ile mevcut rejimi ağır bir dille eleştiren yazılar yayımladı.

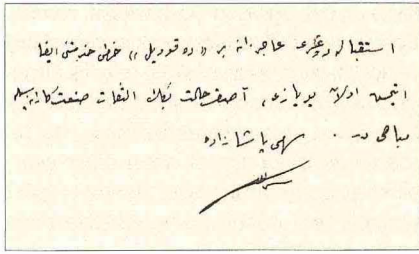
II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a döndü ve 1909-1921 yılları arasında Madrid sefiri olarak görev yaptı. Ancak 1914'te hastalanınca uzun süreli izinlerle sık sık görevinden ayrılmak zorunda kaldı; 1916-1918 yıllarını tedavi amacıyla İsviçre'de geçirdi. 1921'de görevinden azledildi; İstanbul'a döndükten sonra hayatını çeşitli gazete ve dergilere yazdığı yazılarla güç şartlar altında sürdürdü. 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine "hidemât-ı vataniyye" tertibinden cüzi bir maaş bağlandı ve ölümüne kadar İstanbul Belediyesi'nce Kadıköy Mühürdar'da kiralanmış bir evde yaşadı. 26 Nisan 1936'da vefat etti, kabri Küçüksu Mezarlığı'ndadır.

Bir yandan küçük yaştan itibaren eserlerini okuduğu Nâmık Kemal'in, diğer yandan aile fertleri arasındaki Jön Türkler'in etkisiyle ikinci Tanzimat nesli içinde politi-

kayla en çok uğraşan Sezâî hikâye, roman, tiyatro ve edebî tenkitte çok sayıda siyasî ve sosyal muhtevalı makale yazmış olmasına rağmen edebiyat tarihinde daha çok *Sergüzeşt* yazarı olarak tanınmış, bu romanın getirdiği şöhret onun diğer eserlerini gölgede bırakmıştır. Henüz on dört yaşında iken edebiyata ve edebiyatçılığa heves eden Sezâî'nin ilk yazısı *Kamer* dergisinde yayımlanmıştır. Resmî görevle henüz Avrupa'ya gitmeden önce Victor Hugo, Alphonse de Lamartine ve Musset gibi Fransız romantiklerini okumuş, onlardan belli ölçüde etkilenmiş, Londra yıllarında İngiliz edebiyatını ve özellikle Shakespeare'i tanıma imkânı bulmuştur.

Paris'te Jön Türkler'e katıldıktan sonra Sezâî'nin *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesindeki yazılarında önemli dış meselelere ilgi duyduğu görülmektedir. Uzakdoğu'da Japonya'nın Rus ordusunu ve donanmasını yenilgiye uğratması Jön Türkler'i heyecanlandırmış, Sezâî, Rus-Japon savaşı ve bu savaşın büyük kahramanı Amiral Togo ile ilgili yazılar kaleme almıştır. İran şahının meclisi feshetmesi üzerine çıkan ayaklanmaları fırsat bilen İngilizler'le Ruslar'ın ticarî menfaatlerini koruma bahanesiyle İran'a ordu sevketmeleri, ayrıca Azerbaycan'daki Rus tehlikesi onun dikkatinden kaçmamıştır. Ancak II. Abdülhamid ve rejimini Batılı politikacıların görüşleri doğrultusunda değerlendiren Sezâî'nin bu konudaki eleştirilerinde tarafsız ve ileri görüşlü olduğu söylenemez. Başlangıçta *Hazîne-i Evrâk*'ta yazıları çıkan Sezâî'nin yazar kadrosunda yer aldığı yayınlar arasında *İkdam*, *İleri*, *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmuası* da vardır. Trablusgarp, Balkan, I. Dünya savaşları ve Millî Mücadele yıllarını Avrupa'da geçiren Sâmîpaşazâde Sezâî'nin, vatanının uğradığı haksız hücum ve işgaller karşısında o zamana kadar savunduğu ve örnek aldığı Batı medeniyeti hakkındaki düşünce ve kanaatlerini değiştirdiği görülür.

Sâmîpaşazâde Sezâî, Türk edebiyatı tarihinde Halit Ziya'dan (Uşaklıgil) önce yetişen ilk büyük üslûpçu olmakla birlikte cümleleri onun cümleleri kadar sağlam değildir. Hayatı boyunca Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan yeni edebiyatı savunmuş, bu edebiyata yapılan hücumlar karşısında daima yeninin ve yeniliğin yanında yer almıştır. Millî Edebiyat akımı başladıktan sonra Türk dilinin sadeleşmesi fikrini desteklemiş, çeşitli yazılarıyla Mehmet Emin'i (Yurdakul) ve onun açtığı çığır savunmuş, bunu Türklüğün mânevî varlığını gösterecek tek yol olarak görmüştür.

Sâmişazâde Sezâî'nin el yazısı

Eserleri. 1. Sergüzeşt (İstanbul 1305). Esas olarak *Tom Amca'nın Kulübesi* adlı romanla XIX. yüzyılda bütün dünyada aktüel bir tem haline gelen esaret konusunun işlendiği eserde daha çok romantik bakışla toplumdaki sosyal bir yara gündeme getirilir. Amacı esaret kurumunun insanlık dışı yönü üzerinde okuyucuyu düşündürmektir. Romanda yazar olaylara, konaklarında bir arada yetiştiği câriyeler dolayısıyla hayatını ve ıstıraplarını çok yakından bildiği güçsüz kahramanı Dilber'in gözleriyle bakar. Bu suretle ezen-ezilen, kuvvetli-zayıf tezadını çarpıcı şekilde dile getirdiği gibi Dilber'in başından geçen olaylar vasıtasıyla toplumun merhamet duygularını harekete geçirmek ister. Romanın eleştirilecek bir yönü esaret meselesini sadece Doğu'ya aitmiş gibi göstermesi, Avrupa'daki serf sistemini ve Amerika'daki köleliği âdeta görmezlikten gelmesidir. **2. Küçük Şeyler** (İstanbul 1308). Çeşitli hikâye, deneme ve tercümelerden meydana gelen bu eserinde Sezâî, mukaddimede belirttiği gibi Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid çizgisinden kısmen uzaklaşmakla birlikte yine de tasvirlerine şahsî duygularını katmak suretiyle romantizmden tamamen kopmadığını göstermektedir. Özellikle realist tasvirleri dolayısıyla devrinde bir çığır açan eser Servet-i Fünuncular üzerinde büyük ölçüde etkili olmuş, gerek devrinde gerekse daha sonraki yıllarda takdirle karşılanmıştır. **3. Şiir** (İstanbul 1296). Yazarın yirmi yaşlarında iken kaleme aldığı bu oldukça zayıf ve acemice eser üç perdelik bir trajedi olup devrinde bir yankı uyandırmamıştır. **4. Rumûzü'l-edebe** (İstanbul 1316). Hikâye, hâtıra, gezi notları ve sohbet yazılarından meydana gelmiştir. **5. İclâi** (İstanbul 1924). Tek bir hikâye ile hâtıra, gezi notları ve denemelerden oluşmuştur. **6. Konak**. Yazarın 1934-1935 yıllarında yazmaya baş-

layıp tamamlamadığı bir roman müsveddesi olup Güler Güven tarafından yayımlanmıştır (TDED, XXI [1973], s. 97-113). Sezâî'nin eserlerinin büyük kısmını Zeynep Kerman *Sâmişazâde Sezâî'nin Hikâye-Hatıra-Mektup ve Edebî Makaleleri* (İstanbul 1981) ve *Sami Paşazâde Sezâî-Bütün Eserleri* (I-III, Ankara 2003) adıyla neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Ferhan Oğuzkan, *Samipashazade Sezai: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1954; Güler Güven, *Sami Paşazade Sezai ve Eserleri* (doktora tezi, 1970), İÜ Ed. Fak.; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul 1976, I, 369-383; R. P. Finn, *The Early Turkish Novel: 1872-1900*, İstanbul 1984, s. 37-50; Zeynep Kerman, *Sami Paşazade Sezai*, Ankara 1986; a.mlf., "Sami Paşazade Sezai", *Tanzimat Edebiyatı* (haz. İsmail Parlatır v.dğr.), Ankara 2006, s. 557-584; a.mlf., "Sezâî (Samipashazade)", *TDEA*, VII, 562-563; Ahmet Ö. Evin, *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi* (trc. Osman Akınhay), İstanbul 2004, s. 197-215; Kh. Kyamilev, "Sami Pashazade Sezai v isterii turetzkoj prozvi", *Kratkie Soobşçeniya Instituta Narodov Azii*, LXV, Moskva 1864, s. 98-104; Mehmed Murad (Mizancı), "Üdebâmızın Numûne-i İmtisalleri: Sergüzeşt", *Mizan*, sy. 64, İstanbul 1888, s. 625-626; sy. 66 (1889), s. 50, sy. 68 (1889), s. 672; Güzin Dino, "Samipashazade Sezai Bey'in Sergüzeşt isimli Romanında Gerçekçiliğin Payı", *DTCFD*, XII/1-2 (1954), s. 139-152; Fevziye Abdullah Tansel, "Sami Paşazade Sezai", *TM*, XIII (1958), s. 1-30; Talat Sait Halman, "Sezâî", *Eİ²* (İng.), IX, 150.

ZEYNEP KERMAN

SÂMİRÎ

(السامري)

H. Mûsâ Tûr'a çıktığında
İsrâiloğulları'nı altından yaptığı
buzağıya tapmaya
sevkederek kişi.

Sâmirî adı, Kur'an-ı Kerim'de H. Mûsâ'nın önderliğinde İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıkışından sonra yaşanan olaylar anlatılırken Tâhâ sûresinde birkaç yerde geçmektedir. Allah'ın, Mûsâ'ya kavminin Sâmirî tarafından saptırıldığını haber vermesi üzerine (20/85) Mûsâ halkının yanına gelerek verdikleri sözden neden dönüp altın buzağıyı ilâh edindiklerini sormuş, onlar da bu işin sorumlusu olarak Sâmirî'yi göstermiştir (20/87-88). İlgili âyetlerde, Mûsâ Tûr'a Allah ile konuşmaya gittiğinde (el-A'râf 7/142-143) Sâmirî'nin, İsrâiloğulları'nı Mısırlılar'dan almış oldukları ziynet eşyalarından buzağı şeklinde bir put yapmaya ve buna tapınmaya ikna ettiği belirtilmektedir. Ayrıca Mûsâ'nın Sâmirî'ye amacının ne olduğunu sorduğu (Tâhâ

20/95), Sâmirî'nin de şu cevabı verdiği bildirilmektedir: "Ben onların görmediklerini gördüm, bu yüzden elçinin (Mûsâ) öğretilerinden bir tutam alıp fırlattım. Nefsim beni böyle yapmaya sevketti" (Tâhâ 20/96). Bunun üzerine H. Mûsâ Sâmirî'ye, "Defol git! artık hayatın boyunca 'Bana dokunmayın!' diyeceksin; ayrıca seni kaçıp kurtulamayacağın bir ceza günü beklemektedir" diyerek bedduada bulunmuştur (Tâhâ 20/97). İsrâiloğulları'nın buzağıya tapmalarına Sâmirî'den bahsetmeksizin Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de atıf yapılmakta (el-Bakara 2/51, 54, 92, 93; en-Nisâ 4/153; el-A'râf 7/148, 152) ve İsrâiloğulları bu davranışlarından dolayı kınanmaktadır.

Zemahşerî, Sâmirî'nin adını Mûsâ b. Zâfer olarak kaydetmektedir (el-Keşşâf, II, 549). Fahreddin er-Râzî, İbn Abbas'tan onun Kirmanlı olduğu rivayetini aktarır. İbn Abbas'tan Zeccâc ve Atâ'nın rivayet ettiği diğer bir anlayışa göre Sâmirî, H. Mûsâ'nın komşusu bir Kıptî olup ona iman etmiş ve kendisiyle birlikte Mısır'dan çıkmıştı. Âlimlerin çoğu onun Sâmirâ kabilelerinden ve İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerinden olduğu görüşündedir (*Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 87). Şeceresi hakkında aynı bilgiyi veren Taberî'ye göre Sâmirî, İsrâiloğulları ile denizi geçtikten sonra münafık olan bir Allah düşmanıdır (*Câmî'u'l-beyân*, IX, 206). Zemahşerî ayrıca Sâmirî'nin aslen ineğe tapan bir topluluktan geldiğini ve bir münafık olduğunu söylemektedir (el-Keşşâf, II, 549). Bu bilgiler ışığında Rippin'in, "Sâmirî'nin yahudi ve hristiyan gelenekleri tarafından bilindiği şekliyle Sâmirîler'den olduğu konusunda İslâm geleneğinin hiçbir şüphesi yoktur" şeklindeki yargısının (*Eİ²* [İng.], VIII, 1046) onun mensubiyeti hakkındaki gerçeği tam yansıtmadığı görülmektedir.

Tâhâ sûresindeki kıssanın bir benzeri Tevrat'ta (Çıkış, 32) Sâmirî ismi geçmeden yer almaktadır. Her iki kıssada İsrâiloğulları'nın H. Mûsâ'nın yokluğunda ziynet eşyalarından yapılan buzağı şeklindeki bir ilâha tapmaya başladığı aktarılmaktadır. Ancak Kur'an ile Tevrat arasında iki temel farklılık mevcuttur. Öncelikle Kur'an'da buzağının ses çıkarma (huvâr) özelliğinden bahsedilirken Tevrat kıssasında böyle bir özellik söz konusu edilmemektedir. İkinci olarak Kur'an'daki kıssada buzağı heykelinin Sâmirî tarafından yapıldığı belirtilirken Tevrat'a göre heykeli H. Mûsâ'nın kardeşi Hârûn yapmıştır. Kur'an'a göre Hârûn altın buzağının yapımında rol almadığı gi-